

DEBRECENI EGYETEM
Agrártudományi Centrum
Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar
Agrárgazdaságtani és Közgazdaságtani Tanszék

Interdiszciplináris Társadalom- és Agrártudományok Doktori Iskola
Doktori Iskola vezető: Dr. Szabó Gábor egyetemi tanár, az MTA Doktora

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**A NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI STRATÉGIÁK
ELEMZÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ AGRÁRGAZDASÁGI
ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI VONATKOZÁSOKRA**

Készítette:

Gáthy Andrea

Témavezető:

Dr. Kuti István
egyetemi docens
a közgazdaságtudományok kandidátusa

DEBRECEN

2007

„A Föld eleget terem ahhoz,
hogy kielégítse minden ember szükségletét,
ám nem minden ember mohóságát.”
Gandhi

1. BEVEZETÉS

A fenntartható fejlődési stratégiák kimunkálásának és továbbfejlesztésének általánossá válása az elmúlt évtized fontos folyamata volt az egész világon, s az előttünk álló évtizedben minden bizonnyal az is marad. A *környezeti, társadalmi és gazdasági folyamatok egységes, integrált kezelésének igénye* a politikai, gazdasági döntéshozatalban mind erőteljesebben jelentkezik. A társadalmi nyomás – országonként különböző mértékben ugyan – fokozottan érvényesül e követelmények érvényesítésére.

A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák agrárgazdasági és vidékfejlesztési vonatkozásainak vizsgálatát két szempontból ítélem aktuális kutatási területnek. Egyrészt az Európai Unió közös agrárpolitikájának jelenleg folyó – véleményem szerint a legjelentősebb – stratégiaváltásához kapcsolódóan, annak a kivételes esélyét emelném ki, hogy most nyílik igazán lehetőség a fenntarthatóság elveihez alkalmazkodó valódi reformlépések kidolgozására és bevezetésére. A vidéki területek és a mezőgazdaság új funkciókkal gazdagodnak, melyek a közeljövőben meghatározók lehetnek. **Hipotézisem szerint a megfelelően kimunkált nemzeti fenntartható fejlődési stratégiákban (nffs) megjelennek olyan az agrárgazdaságra és vidékfejlesztésre vonatkozó célkitűzések, amelyek megfelelő alapot nyújthatnak ehhez a megújuláshoz.** Másrészt, a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák tanulmányozása módot nyújthat arra, hogy világosabban láthassuk, hol helyezkedik el hazánk a fenntarthatóság felé vezető úton és milyen pozitív jellemzőket vehetünk át az élenjáró országok gyakorlatából hazánk napjainkban is formálódó nemzeti fenntartható fejlődési stratégiájához és egy valódi hosszú távú agrárstratégiához.

A konkrét agrárgazdasági és vidékfejlesztési kérdések vizsgálatát megelőzően – a nffs-ák elemzése során gyakran felmerülő – elvi, elméleti és gyakorlati problémák összegyűjtésére és megoldási lehetőségeik feltárására törekedtem. A nffs-ák tanulmányozása alapján úgy gondolom, hogy mind a fenntarthatóság koncepciója, mind a nemzeti szintű stratégiaalkotás meglehetősen összetett és mély ismereteket igénylő feladata számos esetben gondot okoz(ott) a stratégiakészítőknek.

A fenntartható fejlődésről az elmúlt két-három évtizedben bebizonyosodott, hogy elméleti oldalról rendkívül összetett, bonyolult, tisztázatlan koncepció, a gyakorlatban pedig nehezen, fokozatosan, kompromisszumok árán megvalósítható elgondolás. Az elméletben egyrészt ma is számos – esetenként egymásnak szögesen ellentmondó – értelmezése létezik, másrészt a probléma egyes elemeinek még csupán homályos megfogalmazására vagyunk képesek. Megközelítésemben *a fenntartható fejlődés koncepciója eredendően globális ökológiai indíttatású*. Úgy gondolom, hogy nem létezik – a pillérenkénti megközelítés téves értelmezéséből származóan gyakran megjelenő – elkülönült 'gazdasági fenntarthatóság' és 'társadalmi fenntarthatóság', mert ilyen módon a fenntarthatóság az ökológiától elvonatkoztatva kerül értelmezésre.

A stratégiaalkotás szempontjából a makrogazdasági tervezés számos igen nehéz és a mai közgazdaságtan által jórészt figyelmen kívül hagyott elméleti problémáinak már a világos megfogalmazását is eredménynek lehet tekinteni. Az elméleti problémák közül kiemelten kezelem a stratégiaalkotás fogalmi tisztázatlanságának, főként a stratégia és a terv közötti kapcsolatrendszer feltáratlanságának problémáját. Ezek megragadásán és elemzésén túl foglalkoztam az egyes elméleti problémák konkrét megnyilvánulásainak bemutatásával a nffs-ákban.

A stratégiaalkotás gyerekcipőben jár. A fenntarthatósági stratégiák küzdenek a már előzőekben vázolt elméleti problémákkal. A nffs-ák elemzése során meghatározó szempontokban – mint az időtáv, a célkitűzések, a társadalmi részvétel, a felelősség kérdése, az intézményrendszer stb. – is súlyos ellenmondásokat, szélsőséges megoldásokat fedezhetünk fel, melyek a stratégiaalkotás kiforratlanságára, az elmélet bizonytalanságaira vezethetők vissza.

2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI, TÉMALEHATÁROLÁS ÉS AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Az értekezésem tárgyát a fenntartható fejlődési stratégiák alkotják, így dolgozatomban elsődlegesen a stratégiai *dokumentumok* jellemzőire, problémáira és összefüggéseire koncentrálok az Európai Unió és tagállamai szintjén (nemzeti és nemzetek feletti stratégiák elemzésével). Nem volt célom a fenntarthatósági stratégiákban foglalt célkitűzések, alapelvek *gyakorlati eredményeinek*, valamint a gazdasági és társadalmi döntéseket befolyásoló hatásainak vizsgálata, mivel a folyamat újszerűségéből adódóan ennek az elemzése véleményem szerint még nem valósítható meg megfelelő eredményességgel. Továbbá nem tárgya a dolgozatomnak a helyi fenntarthatósági stratégiák elemzése sem, bár szeretném hangsúlyozni, hogy a két megközelítés csak együttesen vezethet sikerre.

Vizsgálataim fókuszában a fenntarthatósági stratégiák állnak. Kétségtelen ugyan, hogy a stratégia minősége önmagában nem fogható fel egy ország értékmérő mércéjének a fenntarthatóság tekintetében, viszont a dokumentum egyértelműen árulkodik arról, hogy mennyire kerültek felismerésre és mennyire tudatosultak a fenntarthatóság ellen ható globális problémák a politikai vezetés és a társadalom szintjén. Úgy gondolom, hogy a stratégiai dokumentumok vizsgálatának jelentőségét megfelelő mértékben indokolja, hogy a legtöbb nffs jól mutatja, hogy az országok fenntarthatósági politikái – az egymástól esetenként határozottan eltérő közelítések ellenére is – megegyeznek abban, hogy egyre összetettebb, sokszínűbb, hatékonyabb cél- és eszközrendszert alkalmaznak. A fenntarthatósági politikák alapvető különbsége ma abban rejlik, hogy az azt meghatározó politikai és értelmiségi elitben, s a rájuk nyomást gyakorló civil társadalomban milyen mértékben és főként *hogyan tudatosult a fenntartható fejlődés koncepciója*, illetve ezzel kapcsolatban *milyen értékrend alakult ki*.

Célkitűzéseimet az alábbi pontok szerint foglaltam össze és követtem a disszertációm fő fejezeteiben (a megbontásnak megfelel a tézisem alfejezeteinek felépítése):

- Az a tény, hogy Európai Unió és tagországainak döntő többsége már kidolgozta, s több esetben meg is újította nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáját a makroszintű stratégiaalkotás – világviszonylatban is jelentős – témyerésére, jelentőségére utal. Célom, hogy elemzéseimmel alátámasszam ezt a megállapítást.
- A stratégiaalkotás gyakorlata és elmélete között súlyos ellentmondás feszül. Ezért célom a stratégiakészítés fogalmi és rendszerezési hiányosságainak feltárása, a

mögöttes problémák elvi és gyakorlati megoldási lehetőségeinek megfogalmazása, majd annak bemutatása, hogy hogyan jelennek meg ezek a fenntarthatósági stratégiák jellegzetességeiben. Az elméleti és gyakorlati problémák feldolgozása alapján a nffs-ákra fókuszálva a 'jó stratégiai' gyakorlatra vonatkozó követelményeket állítottam össze.

- Az Európai Unió stratégiai dokumentumainak – EU Fenntarthatósági és Lisszaboni Stratégiájának – célkitűzéseit igen erős diszharmonia uralja, az egymással gyakran ellentétes és eltérő szintű céljaik nagyban veszélyeztetik a megvalósításukat. Úgy vélem, hogy a két alapstratégia viszonya a mai napig rendezetlen. Értekezésemben a két stratégia alá- és fölérendeltségi viszonyának kérdéseit is vizsgálom, kiemelve a céljaikban mutatkozó ellentmondásokat.

- A mezőgazdaság és vidékfejlesztés területéhez kapcsolódó stratégiai dokumentumok elemzésével kívánom bemutatni az azok közötti kapcsolat elégtelenségét és indokolni egy valódi, dokumentumszerű agrárstratégia szükségességét.

- A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiákhoz kapcsolódó útmutatók és értékelési eljárások nemzetközi szintű áttekintésével, azok elemzési szempontjainak csoportosításaival és hiányosságainak feltárásával a saját, tartalmi szempontú elemzésem megalapozása valósult meg.

- A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák agrárgazdasági és vidékfejlesztési céljainak vizsgálatánál arra törekszem, hogy elemzéseimmel rávilágítsak, hogy azok mennyiben felelnek meg a fenntarthatóság követelményeinek, valamint mennyiben szolgálhatnak alapul egy valódi agrárgazdasági stratégia kimunkálásához.

Értekezésemben az interdiszciplináris megközelítést helyeztem előtérbe. A vizsgált terület komplexitása miatt, a **szakirodalmakat dokumentáló, rendszerező, elemző szekunderkutatást** nem külön fejezetben ismertetem, hanem fejezetenként, a részterületek tárgyalásához illeszttem.

A második fejezet módszerét tekintve döntően **elemző irodalomfeldolgozás**, melynek első részében a fenntarthatóság koncepciójának leírása helyett (mely a szakirodalomban gyakran tapasztalható), a fenntarthatósági stratégiák iránti igény megjelenését és formálódását mutatom be nemzetközi konferenciák dokumentumain keresztül. A fejezet

második alfejezetében egy rövid általános helyzetképet nyújtok a nffs-ákról a világon és Európában.

A kutatásom eredményei döntően a **nffs-ák mint dokumentumok kritikai összehasonlító elemzésén** alapulnak. Munkám első lépéseként a vizsgálati anyagot kutattam fel, főként az Internet adta lehetőségeket kihasználva. Ez a folyamat sokszor felért a kutatás szó valós tartalmával, amikor is természetesen az idegen nyelvű – az esetek egy részében angol fordítás hiányában, az adott ország anyanyelvén – olvasható minisztériumi honlapok oldalait kellett több órán keresztül szisztematikus áttekintennem, ahhoz hogy rábukkanjak nffs-ák dokumentumaira. Másrészt személyes megkereséseket is folytattam, a nffs-ák elérhetőségét kutatva (az ilyen irányú törekvéseim sajnos az olasz, portugál és spanyol stratégiával kapcsolatban kudarcot vallottak, mivel ezekből az országokból visszaigazolást kaptam, hogy a nffs-ájuknak még nem készült el az angol nyelvű változata). A stratégiaállományt az évek során folyamatosan aktualizáltam és kiegészítettem a megjelenő új dokumentumokkal. Végeredményül az irodalomjegyzékben szereplő 35, a nemzetek kormányai által elfogadott fenntarthatósági stratégiát és számos nemzetek feletti, európai uniós stratégiát tanulmányoztam át a munkám során.

Az **Európai Unió mezőgazdasággal és fenntarthatósággal kapcsolatos stratégiai dokumentumainak kritikai értékelését és rendszerezését** is elvégeztem, abból a célból, hogy a köztük lévő kapcsolat, vagyis éppen koherenciájuk hiányát feltárjam és a mezőgazdaság és vidékfejlesztés stratégiai megközelítésének a stratégiák rendszerében elfoglalt helyére rámutassak.

Az elemzéseimet a téma elméleti jellegének megfelelően a **primer kutatásokon** belül alkalmazható **minőségi módszerrel** egészítettem ki. Minőségi módszerként, 2007 január és február hava során, előkészítő egyeztetéseket követően, **mélyinterjúkat** készítettem – előzetes kérdéscsoportok alapján – a fenntarthatóság témájával foglalkozó, nemzetközileg elismert kutatókkal; a felkeresett 18 személyből 12-vel sikerült konzultációt folytatnom. A kapcsolatfelvétel legértékesebb hozadékanak azt ítélem, hogy a kutatók legfrissebb, sok esetben még publikálásra sem került álláspontjával ismerkedhettem meg, esetenként vitathattam is azt.

3. AZ ÉRTEKEZÉS FONTOSABB EREDMÉNYEI, MEGÁLLAPÍTÁSAI

Kutatásom eredményeit és fontosabb megállapításait a tárgyalt fejezetek sorrendjében mutatom be.

3.1. A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák szükségessége és megjelenése

A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák szükségességét – *a globális ökológiai válságból adódó kényszeren mint alapvető általános okon túl* – legalább két meghatározó szempontból is alátámasztom. A külföldi és napjainkra már a hazai szakirodalomban is általános indoklásként elsősorban az országokkal szemben támasztott nemzetközi elvárások kerülnek említésre. Ilyen elvárást fogalmaz meg többek között az ENSZ, az OECD és az Európai Unió is. Az elvárásokon túl indoklásként kell megemlítenem a nemzeti stratégiák által nyújtott közvetlen és közvetett hasznokat is. Közvetlen hatásként egy hatékony, jó stratégia *gazdaságot és társadalmat befolyásoló szerepét*, míg közvetett haszonként a stratégia *kidolgozási folyamatának pozitív hatásait* emelem ki.

A nemzeti stratégiák kidolgozásának és alkalmazásának szükségessége már a hatvanas években, szinte a környezeti problémák integrált kezelésének igényével egyidejűleg megjelent. A folyamat visszavezethető egészen az első a környezeti és társadalmi problémák összefüggéseit vizsgáló tanulmányokra. A Római Klub első jelentésében is találhatunk utalást az új megközelítésre alkalmas intézményrendszer kialakításának szükségességéről. **A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák az új típusú, a fenntarthatóság elveit szem előtt tartó intézményrendszer és politika fontos eszközei lehetnek.** Ezt követően a nemzetközi szervezetek által rendezett világkonferenciák hatására alakult, formálódott és vált egyértelművé az elvárás, hogy a nemzeteknek hosszú távú céljaik meghatározásának érdekében és azok megvalósításának eszközeként nemzeti fenntarthatósági stratégiákat kell kidolgozniuk.

Az 1. táblázatban a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák iránti igény megjelenését és elvárássá alakulásának főbb lépéseit foglaltam össze a nemzetközi konferenciák és intézmények dokumentumainak tanulmányozása alapján.

1. táblázat: A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák szükségességének megjelenése és az igény elvárássá alakulásának főbb lépései

dátum	Esemény/dokumentum	Lépések
1972	Római Klub első jelentése: A növekedés határai	<i>A környezeti, gazdasági és társadalmi problémák integrált megközelítésének igénye (utalás eszközként a stratégiai megközelítésre)</i>
	Stockholm: ENSZ Konferencia az Emberi Környezetről	
1987	Brundtland Bizottság: Közös jövőnk	<i>Új típusú fejlesztési stratégiák iránti igény</i>
1992	Rio de Janeiro: ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciája (Agenda-21)	<i>Nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák kidolgozására megfogalmazott ajánlások és határidő kijelölése</i>
1996	OECD: Milyen legyen a 21. század?	<i>Ajánlások és újbóli határidő megjelölése a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák kidolgozására és megvalósítására.</i>
1997	New York: ENSZ Közgyűlés Rendkívüli Ülésszaka (Rio+5)	
2001	Európai Unió: Götebörgi FFS	
2002	Johannesburg: Fenntartható Fejlődés Világtalálkozó	
2006	Európai Unió: Megújult FFS	<i>Újbóli határidő kijelölése a nffs-ával még nem rendelkező tagországokra vonatkozóan.</i>

Forrás: Saját összeállítás a dokumentumok elemzése alapján

Összességében úgy gondolom, hogy az országok nemzeti stratégiájuk kidolgozásával egyrészt eleget tesznek több évtizedes nemzetközi elvárásoknak, ezzel elősegítve nemzeti és nemzetek feletti szinten is a fenntarthatóság elveinek a megvalósulását. Másrészt a stratégia kimunkálásával és végrehajtásával hozzájárulhatnak saját társadalmuk és gazdaságuk átformálásához a fenntarthatóság érdekében.

Az országok a világ minden táján reagáltak a nemzetközi elvárásokra és a '90-es évek elején belekezdtek nemzeti fenntartható fejlődési stratégiájuk kidolgozásába. A folyamatot többféle módon valósították meg. Ekkor még igen kevés ország akadt, amely valójában átfogó szemléletű, a fenntarthatóság követelményeinek megfelelő nemzeti stratégiát dolgozott ki. A kilencvenes évek végére azonban a fejlett országok többségében környezeti tervek, koncepciók, egyezmények, hivatalos dokumentumok olyan 'rongyszönyege' létezett, mely több szempontból is igen **jó alapot adott a valódi stratégiák elkészítéséhez.**

Napjainkra az EU tagországok döntő többsége rendelkezik elfogadott nemzeti fenntartható fejlődési stratégiával, vagy annak nyilvános munkaváltozatával (pl. Magyarország), s némelyikük (pl. az Egyesült Királyság, Finnország) már több év tapasztalatai alapján értékelte, és egyszer vagy kétszer át is dolgozta azt. A nemzeti dokumentumok mellett az EU is kidolgozta és jóváhagyta (2001) és felülvizsgálás és átdolgozás után újra (2006) elfogadta fenntarthatósági stratégiáját.

Az 2. táblázatban az Európai Unió tagországaiban kidolgozott és elfogadott, egyes esetekben már meg is újított nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáinak néhány jellegzetességét foglaltam össze. A kutatásom során összegyűjtött minden elérhető fenntarthatósági stratégiát feltüntettem, hiszen ezeknek a dokumentumoknak az elemzése képezi a értekezésem tárgyát.

Az Európai Unió tagországainak fenntarthatósági stratégiái sok szempontból különböznek egymástól. Eltérések mutatkoznak a készítés ideje és háttere, a terjedelem és a részletezettség, az időtáv, a kidolgozásban való társadalmi részvétel, valamint a tartalom (például a fenntarthatósági elveknek megfelelő társadalom kialakítására, megteremtésére irányuló célkitűzések) és a megközelítés vonatkozásában is.

A nemzeti stratégiák különbözőségei (pl. az Egyesült Királyság és a Szlovén nffs szembetűnő eltérései a terjedelem, részletezettség, időtáv tekintetében) részben az elméleti háttér hiányosságaira vezethetőek vissza, mivel a stratégiaalkotás területén a gyakorlat sokkal előrébb jár (a világ minden táján dolgoznak ki nemzeti stratégiákat), mint az elmélet. Nehézséget okoz egyrészt a fenntartható fejlődés koncepciójának tisztázatlansága a stratégiakészítők esetében, mely helyzet oldására általában a stratégiák sem vállalkoznak, legtöbbször megelégszenek a brundtlandi, igen rövid megfogalmazás idézésével.

Másrészt a stratégia jellegzetességei, követelményei sem egyértelműek a dokumentumok alapján. A stratégia kidolgozói nem tekintik feladatuknak a stratégia sajátosságainak meghatározását, úgy tűnik, inkább magától értetődőnek tekintik, hogy az általuk kidolgozott dokumentum stratégiának tekinthető a fenntartható fejlődés elveinek megfelelően függetlenül annak szemléletétől, tartalmától és időtávjától.

2. táblázat: Adatok az EU tagországainak nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiról

Ország	A stratégia címe	Az elfogadás ideje	Terjedelem	Időtáv
Ausztria	<i>Building our future (The Austrian Strategy for Sustainable Development)</i>	2002. ápr.	182	2002-2010
Belgium	<i>Federal Plan for Sustainable Development 2000-2004</i>	2000. szept.	143	2000-2004
	<i>Federal Plan for Sustainable Development 2004-2008</i>	2004. szept.	97	2004-2008
Bulgária		—	—	—
Ciprus		—	—	—
Cseh Köztársaság	<i>Draft National Strategy for Sustainable Development of the Czech Republic</i>	2002. máj.	56	– 2014
	<i>The Czech Republic – Strategy for Sustainable Development</i>	2004. nov.	63	(2030)
Dánia	<i>A shared future – balanced development</i>	2002. aug.	87	2002-2022
Egyesült Királyság	<i>A better quality of life (A strategy for sustainable development for the United Kingdom)</i>	(1999) 2003. márc.	111	változó
	<i>Securing the future (The UK Government Sustainable Development Strategy)</i>	2005. márc.	188	2020 (+)
Észtország	<i>National Strategy „Sustainable Estonia 21”</i>	2005. szept.	..	2005-2030
	<i>Estonian National Report on Sustainable Development 2002</i>	2002	56	–
Finnország	<i>Finnish Government Programme for Sustainable Development</i>	1998. jún.	36	–
	<i>Towards sustainable choices – A nationally and globally sustainable Finland (The national strategy for sustainable development)</i>	2006. júl.	140	2030
Franciaország	<i>Stratégie Nationale de Développement Durable</i>	2003. jún.	150	2003-2008
Görögország	<i>National strategy for Sustainable Development — Greece (Executive Summary)</i>	2002. máj.	(25)	2002-2010
Hollandia	<i>Where there’s a will there’s a world (4th National Environmental Policy Plan – Summary)</i>	2001. febr.	79	2030
	<i>Sustainable Action — Sustainable Development Programme (Summary)</i>	2003. aug.	60	változó

Írország	<i>Sustainable Development — A strategy for Ireland</i>	1997	267	változó
	<i>Making Ireland's Development Sustainable</i>	2002	118	változó
Lengyelország	<i>Long-Term Sustainable Development Strategy — Poland 2025</i>	2002	27	2025
Lettország	<i>Strategy for Sustainable Development of Latvia</i>	2002. aug.	32	—
Litvánia	<i>National Strategy for Sustainable Development</i>	2003. szept.	89	2003-2020
Luxemburg	<i>Plan National pour un Développement Durable</i>	1999	81	20-50 év
Magyarország		—	—	—
Málta	<i>A Draft Sustainable Development Strategy for Malta</i>	2004. júl.	64	2004-2009
Németország	<i>Perspektiven für Deutschland – Unsere Strategie für eine nachhaltige Entwicklung</i>	2002. ápr.	345	változó
Olaszország	<i>Strategia d'azione ambientale per lo sviluppo sostenibile in Italia</i>	2002. aug.	68	–
Portugália	<i>Estrategia nacional de desenvolvimento sustentavel ends 2002 (Versão para Discussão Pública)</i>	2002. jún.	71	–
Románia	<i>National Sustainable Development Strategy</i>	1999	116	1999-2020
Spanyolország	<i>Estrategia Española de Desarrollo Sostenible (Documento de consulta)</i>	..	279	25 év
Svédország	<i>Sweden's National Strategy for Sustainable Development 2002 (A summary)</i>	2002. jún.	35	változó
Szlovákia	<i>National Strategy for Sustainable Development for the Slovak Republic</i>	2002. ápr.	278	–
Szlovénia	<i>Slovenia in the New Decade: Sustainability, Competitiveness, Membership in the EU</i>	2001	159	2001-2006
	<i>Slovenia's Development Strategy</i>	2005	51	2006-2013
Európai Unió	<i>A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development</i>	2001. jún.	17	–
	<i>Review of the EU Sustainable Development Strategy – Renewed Strategy</i>	2006. jún. 15-16	29	(50)
Norvégia	<i>National Strategy for Sustainable Development</i>	2002. aug.	47	30-50 év
Svájc	<i>Sustainable Development Strategy 2002</i>	2002. márc.	42	2004-2007

Forrás: GÁTHY A. – KUTI I. – SZABÓ G. (2006): Fenntartható fejlődési politikák és stratégiák az Európai Unióban, In: Fenntartható fejlődés Magyarországon, Jövőkép és forráskönyvek (Szerk.: Bulla M. – Tamás P.), 171. o. alapján aktualizálva

3.2. Elvi, elméleti kérdések és gyakorlati problémák a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiákban

Az utóbbi évtizedekben a világ számos országában megszorodtak a különböző tartalmú (gazdasági, közlekedési, energetikai, oktatási stb.), nemzeti szintű stratégiák. A stratégiák készítése a közösségi tervezés új keretének, formájának tekinthető. Fontos eleme ennek a jelenségnek a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák megjelenése, melyek korunk feltehetően legégetőbb kihívására, a globális ökológiai válságra kívánnak választ adni. Ugyanakkor **súlyos ellentmondás feszül a környezeti szempontokat is figyelembe vevő makroszintű stratégiaalkotás és tervezés elmélete és gyakorlata között.** Ezen belül **a környezeti szempontokat is integráló makroszintű stratégiaalkotás és tervezés kellő elméleti alapozás nélkül történik.**

Az Európai Unió valamennyi tagországában széleskörű nemzeti szintű tervezési tevékenység folyik. Közösségi követelmény a fenntartható fejlődési stratégiák és a nemzeti fejlesztési tervek készítése egyaránt, de ezen túlmenően oktatási, energetikai, közlekedési, egészségügyi, kutatási, versenyképességi stb. stratégiát is dolgoznak ki a legtöbb tagországban. Ezeknek **a dokumentumoknak az eredményessége jelentős részben azért marad el a kívánatostól, mert az elmélet lemaradt a gyakorlat mögött,** s nem nyújt kellő támogatást a társadalmi gyakorlat számára.

Feltehetően az ideológiai szembenállás volt az egyik fontos oka, hogy közgazdaságtan álláspontja mindig is ellenséges, vagy legalábbis ellentmondásos volt a tág értelemben vett makroszintű tervezéssel kapcsolatosan. Az elmélet hiányát mutatja, hogy a világban oktatott közgazdaságtan ill. makroökonómia tankönyvek, a mai társadalomtudomány és a gazdaságpolitikai munkák valamint az angol nyelvű tudományos folyóiratok is mostohán kezelik a gazdasági koordináció ezen fontos formáját.

A makroszintű tervezés elméleti problémái rendkívül sokrétűek. Úgy gondolom, a legtöbb kérdést még meg sem fogalmazták megfelelően. Dolgozatomban a kutatási témám szempontjából az egyik fontos kérdéssel, a terv és a stratégia fogalmának viszonyával, elkülönítésével foglalkozom.

A stratégia és a terv legfontosabb jellegzetességei közötti különbségeket a 3. táblázatban foglaltam össze. Természetesen a szempontokat tovább lehetne bővíteni, azonban a nffs-ák tanulmányozása során a legmarkánsabban fenti jellegzetességekben véltem felfedezni a

stratégia és a terv közötti viszony tisztázatlanságának jeleit és az azokból eredő hibákat, bizonytalanságokat.

3. táblázat: A stratégia és a terv főbb fogalmi eltérései

	Stratégia	Terv
Célkitűzések jellege	Lényegi újdonságokat hozó célok	Megvalósítható, nagy biztonsággal elérhető célok
Bizonytalanság	Nagyfokú bizonytalanság jellemzi. Nem ismerjük feltétlenül a célokhoz vezető utat.	Valószínűsíthető a célok elérése, a rendelkezésre álló eszközök lehetővé teszik ezt.
Időtáv	Hosszú táv; a stratégia tárgyától függően ez lehet egy vagy több évtized.	Belátható időtáv; kormányzati ciklushoz, vagy EU költségvetéshez igazodhat
Pénzügyi előirányzatok	Konkrét pénzügyi források megjelölése nem szükséges	Pontos pénzügyi előirányzatok biztosítása elengedhetetlen
Politikai támogatás	Széleskörű, teljes társadalmi támogatás szükséges; a politikai pártok, szereplők konszenzusa	Kormányzati, parlamenti döntés elegendő
Társadalmi részvétel	Széleskörű társadalmi részvétel elengedhetetlen	Főként szakértői munkára kell alapozni.
Eszközök	Megjelölésük olykor csak körvonalakban történik	A fizikai és pénzügyi eszközök pontos megjelölése szükséges
Egymáshoz való viszonyuk	Meghatározza a terveket	A terveknek igazodniuk kell a stratégiához

Forrás: KUTI, 2005, 27. o. alapján, módosítva

A stratégiák célkitűzései (különösen a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiákat olvasva) nem tűnnek eléggé határozottnak, ambiciózusnak. Ennek a hiányosságnak az eredményeként a célok nem hatnak ösztönzőleg a társadalomra, így azok megvalósítása kérdésessé válik. A hosszú távra szóló, feszített, becsvágyó célok rövid és közép távra való „lebontása” a tervek feladata. A tervnek reális, megvalósítható, konkrét, számszerűsített célokat kell kitűznie, világosan kell látni az ezek eléréséhez vezető utat, meg kell jelölni az eszközöket, az anyagi forrásokat, a felelősöket. Mindennek a stratégiára nem feltétlenül, sőt általában nem kell igaznak lennie. A stratégiai célok meghatározásánál éppen ezért célszerűbb lenne minél inkább visszafogni a (gyakran rövid távú érdekeket szem előtt tartó) politikai befolyást.

Az elmélet és a gyakorlat elszakadása különösen szembetűnő a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák esetében. A nffs-ák sokszínűségének hátterében is nagy valószínűséggel az áll,

hogy még nem kerültek meghatározásra a stratégiák tartalmi és formai követelményei, vagyis, hogy: *'Mitől stratégia a stratégia?'* és *'Mitől fenntarthatósági a stratégia?'*. A problémás kérdésekkel kapcsolatban gondolatcserét folytattam nemzetközileg elismert kutatókkal, melynek eredményei alátámasztották állításomat, mely szerint a stratégiaalkotás elmélete és gyakorlata között nincs meg a megfelelő összhang.

A stratégia mibenlétéről, jelentőségéről és lehetséges szerepéről nemzetközi szakértőkkel készítettem mélyinterjút 2007 január és február havában, melyben a valós és az ideális állapot, az elméleti és a gyakorlati jellemzők, elvárások, tulajdonságok közötti eltérésekre és egyezésekre kívántam rávilágítani. A mélyinterjúk során a megkeresettek megközelítőleg 66%-a (18 személyből 12)¹ állt rendelkezésemre, amely visszaigazolási arány igen jónak tekinthető és az előzetes személyes kapcsolatfelvételnek köszönhető. A mélyinterjú alanyainak kiválasztásánál az volt az elsődleges szempontom, hogy a fenntarthatóság kérdéskörével foglalkozó, nemzetközileg elismert szakértőket kérdezzek meg, akiknek a munkáit már korábban is ismertem és a dolgozatomban szakirodalmi forrásként is felhasználtam. Úgy gondolom, hogy a külföldi szakértők megkérdezését az is indokolja, hogy az általuk képviselt országokban már van elfogadott nemzeti fenntartható fejlődési stratégia így ők már annak tapasztalatairól is be tudnak számolni.

Fontosnak tartottam annak a vizsgálatát is, hogy maguk a nffs-ák miként fogalmazzák meg, hogy, **mi tekinthető stratégiának**. A dokumentumok egy része, bár címében stratégia, nem felel meg a stratégiákkal szemben támasztott követelményeknek, míg más anyagok, jöllehet terv vagy akcióprogram néven adták közre őket, a szó valódi értelmében vett stratégiák. Érdekes módon, egyik nffs sem írja körül, hogy mit tart egy stratégia kritériumainak, milyen követelményeknek kell megfelelnie egy stratégiának. Erre vonatkozóan az irodalomban is kevés útmutatás található.

Kutival és Szabóval közös munkánk² során a stratégia jellegzetességeit – a nemzeti fenntarthatósági stratégiákra koncentrálva – következőképpen fogalmaztuk meg: a stratégia legfontosabb – egymással jórészt összefüggő – jellemzői az **átfogó és rendszerszemléletű látásmód, a lényegi újdonságokat hozó célkitűzések, a hosszú távú közelítés és a tanulási folyamatként való értelmezés**.

¹ A nemzetközi szakértők, kutatók listáját a munkahelyek és a kapcsolatfelvétel sikerességének megjelölésével az értekezés 1. melléklet tartalmazza.

² Közös kutatásunk az OTKA T-046704 sz. pályázatának támogatásával valósult meg.

- *Az átfogó és rendszerszemléletű közelítés alkalmazására – azaz arra, hogy az összes fontos, releváns problémát összefüggéseiben vizsgálja – valamennyi fenntarthatósági stratégia törekszik. Ez jórészt annak eredménye, hogy a fenntarthatóság fontos elemének tekintik a gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatok egységes tárgyalását. A környezeti terveket tehát nem tekinthetjük stratégiának.* Kétségtelenül, az utóbbi időben egyedül egy ciprusi kormányzati anyagban szerepel olyan állítás, hogy a fenntarthatósági politikát – többek között – a környezeti tervek révén valósítják meg, korábban azonban előfordult, hogy a fenntarthatósági politikát a környezeti tervek végrehajtásával azonosították. Fontos szempontnak tartom a stratégiák rendszerszemléletű közelítését. Sok dokumentum csupán egymás mellé rakott fejezetek laza szövete, s különösképpen kevés az összefüggés a három pillér között. Ebből a szempontból kirívó a lengyel és a görög stratégia.
- *A célok meghatározásánál az óvatosság jellemzi a nffs-akat. Kétségtelenül igaz persze az is, hogy a társadalmat nem lehet egy csapásra átalakítani. Ha azonban nem tűzünk ki eléggé feszített, ambiciózus célokat, egyrészt nem lesz eléggé ösztönző a stratégia a társadalom szereplői számára, másrészt – és főként – a változás sebessége nem lesz elegendően gyors az ökológiai korlátok által megszabott igényekhez képest. Az eddig elkészült stratégiák többsége az elérhető (értsd: kisebb-nagyobb konfliktusok árán elérhető) célokat tűzi ki, nem pedig a felismert szükségyszerűség által diktált célokat.*
- *A hosszú távú szemlélet követelménye eleve benne rejlik magában a problémában: felismertük, hogy jelenlegi tevékenységünk veszélyezteti a jövő ökológiai feltételeit, pedig a lehetőségeket a méltó emberi élethez utódainknak is biztosítani kívánjuk. Az ökológiai folyamatok változásának időtávja és a jövő generációk szükségleteinek figyelembevétele eleve legalább néhány évtizednyi előretekintést feltételez. Mégis szép számmal akadnak olyan országok, amelyek 10 évnél rövidebb időkeretet állapítottak meg stratégiájuk számára, pl.: Ausztria, Belgium, Franciaország, Görögország, Málta, Szlovénia.*
- *Tekintve, hogy a stratégia csak a fő irányokat, az elérendő célt tűzi ki, s ebben is mindig vannak bizonytalansági tényezők, a stratégia fontos eleme az értékelési mechanizmus, a rendszeres felülvizsgálat, a módszeres átdolgozás. A stratégiát sokan sokkal inkább egy tanulási folyamatnak tekintik, mint egy probléma-együttesre adott egyszeri, statikus válasznak. A francia és a belga fenntarthatósági politika tipikus példája ennek a közelítésnek. Részint a tanulási folyamatból következik, hogy nagy*

jelentőséget tulajdonítanak a társadalmi részvételnek mind a stratégia készítésében, mind a megvalósítási folyamatban.

A fogalmi tisztázatlanságok és az elméleti problémák a nffs-ák tanulmányozása során konkrétan megfoghatók. Olyan fontos kérdésekben, mint a célkitűzések, az időtáv, a társadalmi részvétel vagy a stratégiákban megjelenő mutatók száma, köre igen változatos, sokszor egymásnak ellenmondó jellemzőkkel találkozhatunk.

A nffs-ák konkrét céljainak elemzését az agrár-környezeti problémák vizsgálatával illusztráltam. Az összehasonlító elemzés alkalmas a nffs-ák közötti eltérések kimutatására, gyengeségeik feltárására. Azoknak a stratégiáknak részletes vizsgálatát végeztem el, amelyek valóban kiforrott stratégiának tekinthetők (pl. az osztrák, a cseh, a német), de elemeztem olyan anyagot is (pl. a lengyel nffs), amely véleményem szerint nem rendelkezik egy stratégia jellemzőivel. (4 táblázat)

Az értékelés során a következők szempontokat vettem figyelembe:

- az adott problémával kapcsolatos célkitűzések megfogalmazása;
- a probléma megoldásához kitűzött konkrét célok és célértékek;
- a kijelölt célok megvalósításához kapcsolt konkrét határidők, a megoldás ütemezése.

A fenti kritériumok alapján egy adott agrár-környezeti probléma tárgyalását négy csoportba soroltam (kiemelten hangsúlyos, hangsúlyos, említésre kerül, nem tárgyalják). Az értékelés alapján leolvasható a táblázatból, hogy mely területek, mely témák azok, amelyekkel az egyes stratégiák részletesebben foglalkoznak, illetve szemléltetve látható, hogy ezen szempontok alapján, mely dokumentumok, milyen részletezettségűek. (4. táblázat)

A dokumentumok jelentős többsége a klímaváltozás és a mezőgazdaság kapcsolatával, a mezőgazdasági eredetű szennyezésekkel és a multifunkcionális mezőgazdaság kérdéseit tárgyalja a legalaposabban. A genetikailag módosított szervezetek (GMO) problémakörével a vizsgált stratégiák többsége nem foglalkozik vagy éppen csak említésre kerül ez a problémakör, azonban a német nffs még ezt a kérdést is részletesen elemzi.

4. táblázat: Néhány agrár-környezeti téma fontossága egyes EU-tagországok nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban

Ország	Multifunkcionális mezőgazdaság	Klíma-változás és mezőgazdaság	Biológiai változatosság	Élelmiszer-biztonság és minőség	GMO	Mezőgazdasági eredetű szennyezések
Ausztria	***	**	*	**	*	**
Belgium	***	*	**	***	**	***
Cseh Köztársaság	*	***	**	**	*	***
Dánia	**	***	**	**	*	***
Egyesült Királyság	***	*	*	**	—	*
Észtország	**	**	**	-	-	***
Franciaország	***	*	**	**	**	**
Hollandia	*	*	*	**	—	*
Írország	*	**	**	*	*	**
Lengyelország	*	-	-	*	-	-
Lettország	**	**	**	*	-	**
Litvánia	**	*	**	**	-	*
Németország	***	**	**	***	***	**
Szlovákia	*	**	**	**	**	*
Európai Unió	*	*	**	**	—	*

Forrás: GÁTHY (2005) saját becslés a nffs-ák elemzése alapján;

*** : kiemelten hangsúlyos, ** : hangsúlyos, * : említésre kerül.

3.3. A fenntarthatósággal szorosan összefüggő stratégiai tervezés az Európai Unió szintjén

Az Európai Unió stratégiai dokumentumainak – EU Fenntarthatósági (EU FFS) és Lisszaboni stratégiájának (LiS) – célkitűzései között erős diszharmónia tapasztalható, az egymással gyakran ellentétes és eltérő szintű céljaik nagyban hátráltatják a megvalósításukat. A stratégiai dokumentumok – véleményem szerint rendezetlen – rendszerének áttekintését külön fejezetben az indokolta, hogy az Unió jelentős hatással van a nemzeti szintű stratégiaalkotásra (lásd: fejlesztési dokumentumok, fenntarthatósági stratégia), így az uniós szinten megjelenő problémák közvetlenül átgyűrűznek a nemzeti szintre is. Az EU két alapstratégiája közötti tisztázatlan, hierarchia nélküli kapcsolat csak tovább bonyolódik, ha a mezőgazdaságra és a vidékfejlesztésre vonatkozó tervezési mechanizmus áttekintésére, összefüggéseinek vizsgálatára is vállalkozunk.

A dolgozatom tárgya szempontjából legérdekesebb ellentmondás a két „alapstratégia” könnyelmű összemérésének eredménye. A LiS úgynevezett környezeti dimenzióval való kiegészítése (Göteborgi Stratégia) során az Unió egymás mellé helyezte a rövid- és közép távú gazdasági és társadalmi problémákat a hosszú távú környezeti kérdésekkel. A két megközelítés jellege, időhorizontja egymással össze nem egyeztethető, így együttes kezelésük sem megoldható, a céljaik közötti egyenrangúság csak illúzió.

A két „alapstratégia” mai napig rendezetlen viszonyának vizsgálatát kiterjesztettem az agrárgazdasággal kapcsolatos stratégiaalkotás elemzésére. Noha uniós szinten napjainkig nem készült olyan dokumentum, amelyet agrárstratégiának tekinthetnénk, a rendeletek és programcsomagok által körvonalazott agrárpolitikán túl a mezőgazdaság fenntarthatóságát egy új eszköztípus is támogatja. Az elmúlt években a 6. Környezetvédelmi Akcióprogramhoz (Environmental Action Programme – EAP) kapcsolódóan az EU hét ún. tematikus stratégia kidolgozásával tovább erősítette a fenntarthatóság stratégiai szemléletét. Ezek közül három (talaj, természeti erőforrások, peszticidek) szorosan kapcsolódik a mezőgazdasághoz, további négyben pedig elszórtan találhatunk több-kevesebb utalást a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés folyamataira vonatkozóan.

Az elemzés során egyértelműen bebizonyosodott, hogy az agrár- és vidékfejlesztéshez kapcsolható dokumentumok között nincs rendszerszerű, meghatározott kapcsolat. Példaként azt a furcsa sajátosságot emelem ki, hogy a mezőgazdasághoz kapcsolható tematikus stratégiákat nem közvetlenül az Unió fenntarthatósági stratégiájához kapcsolják, hanem a 6. Környezetvédelmi Akcióprogramnak (6. EAP) rendelik alá. Ez a megoldás több szempontból is jól illusztrálja az EU stratégiaalkotási rendszerének kiforratlanságát. A tematikus stratégiák, nagyon helyesen, egy adott részterületre koncentrálnak, a nem releváns információk mellőzésével. Ez a megoldás azonban nem tesz szükségtelenné egy közös kiindulási alapot, egy alapstratégiát, amelynek céljaihoz koherensen igazodnának a tematikus célkitűzések. Amennyiben ezt a pozíciót nem az EU FFS tölti be, hanem egy egyoldalúan a környezet érdekeit szem előtt tartó program, jelen esetben a 6. EAP, megvan annak a veszélye, hogy a tematikus stratégiák nem, vagy nem elég hangsúlyosan segítik elő a fenntarthatóság felé való elmozdulást. Ez a dilemma már az időtáv választás során is megfigyelhető. A tematikus stratégiák esetenként hosszabb távra fogalmaznak meg célkitűzéseket, mint a 6. EAP időtávja. A probléma jellegéből adódóan gyakran túllépik azt, és inkább közelítenek a hosszú távú megközelítéshez, mely a stratégiai szemléletmód egyik fontos jellegzetessége.

Úgy gondolom az Európai Unió Római Szerződésében megfogalmazott céljainak (például az élelmiszerellátás biztonsága) megvalósítására kialakított közös agrárpolitikát és annak reformjait egy megvalósított stratégiának tekinthetjük, azonban a mezőgazdasággal és vidékfejlesztéssel kapcsolatos tematikus stratégiák módszeres elemzése alapján szükséges és nem halasztható tovább egy deklarált, dokumentumszerű agrár- és vidékstratégia kidolgozása.

3.4. A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák értékelési módszereinek azonosságai, különbségei és hiányosságai

A nemzetközi irodalom számos a fenntarthatóság problémaköréhez kapcsolódó – intézmények és kutatócsoportok által kidolgozott – a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák elemzésével és értékelésével kapcsolatos munkát tartalmaz³. Az összegyűjtött 18 értékelési eljárást áttekintettem és elemeztem abból a célból, hogy kiemeljem a közös pontjaikat és felfedjem a hiányosságaikat. Az értékelések kritikai értékelésével megalapoztam a saját, tartalmi szempontú értékelési eljárásomat. A nemzeti stratégiák elemzése és értékelése kiemelkedően fontos a hatékonyságuk szempontjából, hiszen egy dokumentum kidolgozásának módja, valamint szemléletének, összetételének milyensége döntően befolyásolja annak a későbbiekben betöltött szerepét is.

Az értékelési módszerek tapasztalatait röviden az alábbiakban foglalom össze:

- A vizsgált útmutatók és értékelési eljárások közös pontjaik ellenére is jelentős (sok esetben hangsúlybeli) eltéréseket mutatnak.
- Megállapítható, hogy a tanulmányok nem különítik el erőteljesen a stratégia kidolgozására és végrehajtására vonatkozó követelményeket.
- Egyedül a Bizottság által készített tanulmány hívja fel a figyelmet az összhang vizsgálatára és megteremtésére a nemzeti és az uniós stratégiák között.
- A kritériumok közül teljes mértékben hiányzik a más irányultságú gazdasági és társadalmi stratégiák iránti figyelem (lásd Lisszaboni Stratégia).
- Bár vannak próbálkozások a stratégiák minőségi értékelésének „számszerűsítésére”, azonban ezek az elemzések több esetben erőltetettnek hatnak, gyakran a konkrét számok ellenére is szubjektív értékítéleten alapulnak.

³ Az útmutatók és az értékelési eljárások között azonban nem található egy sem, amely átfogóan és részletesen vizsgálja az EU és tagországai által kidolgozott fenntarthatósági stratégiákat.

- Az értékelési eljárások legnagyobb hiányosságának azt tartom, hogy azok nem fordítanak figyelmet a stratégiák tartalmának részletes vizsgálatára.

3.5. A mezőgazdasági és a vidékfejlesztési célkitűzések értékelése a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiákban

A nffs-ák *értékelésével* foglalkozó szakirodalom áttekintése alapján arra a megállapításra jutottam, hogy azok jószerivel alig fordítanak figyelmet a stratégiák tartalmi kérdéseinek vizsgálatára (legfeljebb a pillérek közötti integrációval foglalkoznak), inkább a stratégiakészítés folyamatának és a megvalósítás elemzésére koncentrálnak. A háttérben az állhat, hogy ezeket a jellegzetességeket bármely stratégiában viszonylag egyszerű elemezni, ezáltal a dokumentumok könnyen összehasonlíthatóvá válnak. A tartalmi kérdések vizsgálata azonban már sokkal összetettebb és nagyobb munkát igényelő feladatot jelent. A stratégiák tartalmának vizsgálatát nehezíti, hogy a nffs-ák – természetesen – eltérő tartalommal készülnek attól függően, hogy milyen egy adott ország gazdasági, társadalmi és környezeti állapota. A tartalmi vonatkozások elemzése megkerülhetetlen, hiszen – bár a szervezeti oldal is igen fontos – a stratégia hatékonysága jelentős részben azon múlik, hogy az egyes területekkel milyen arányban és milyen szemléletben foglalkozik a stratégia. Teljes igényű áttekintésre nem vállalkozhattam, az elemzés tárgyát szűkítenem kellett. A mezőgazdaság és vidékfejlesztés stratégiai kérdéseinek vizsgálata szorosan illeszkedik Doktori Iskolánk kutatási programjához, ezért kutatási témámnak megfelelően a nffs-ák ebből a szempontból történő részletes vizsgálatát végeztem el.

A legtöbb fenntarthatósági célnak van szoros kapcsolódási pontja a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés területeihez. A természeti erőforrásokkal való takarékos gazdálkodás, a biológiai sokféleség megóvása, a fogyasztási és termelési szokások megváltoztatása, az éghajlatváltozás elleni küzdelem, az emberi egészség, az életmódváltás mind mind olyan célkitűzés, mely egyértelműen kötődik a mezőgazdasághoz, vidékfejlesztéshez. Ezért kiemelkedően fontos a célkitűzések ilyen irányú, tartalmi elemzése. A célkitűzések megvalósítása is döntően múlhat azon, hogy az adott nemzet milyen módon képes és hajlandó stratégiai jövőképet meghatározni a cél érdekében. Hangsúlyozom, hogy a nffs-áknak bátor, valóban újszerű jövőképet kellene kidolgozniuk a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés fenntarthatóvá tételére. A nemzeti fenntartható fejlődési stratégia feladata, hogy az ökológiai korlátok szem előtt tartásával vázolja fel a társadalom hosszú távú jövőképét. A jövőkép fontos eleme az életmódváltás (ezen belül a vidék szerepének újragondolása), a fenntartható élelmiszer-termelési formák és -fogyasztási szokások bevezetése, a mezőgazdaság természeti

erőforrásainak hatékony felhasználása, a biológiai sokféleség megóvása, a klímaváltozás elleni küzdelem érdekében meghatározott célok és elvek. **Az EU tagországai által kidolgozott nffs-ák többsége nem vállalkozik kellő bátorsággal a vidék, mezőgazdaság paradigmaváltásának felvázolására, a lehetséges jövőképek megjelenítésére.** A stratégiák megelégszenek azzal, hogy a fenntarthatóság követelményének megfelelő részcélokat határoznak meg. Ez igen komoly probléma, utal a dokumentumok bátortalanságára, pedig egyértelmű és valós értékekhez kellene kapcsolódniuk. A természeti erőforrások a mezőgazdasági termelés alapját biztosítják, a velük való gazdálkodás a stratégiák meghatározó célja kellene, hogy legyen. A stratégiák többsége, azonban legfeljebb megemlíti, hogy figyelmet kell fordítani a víz takarékos felhasználására, a vizek (talajvíz és nyíltvizek) szennyezésének megakadályozására, a talajállapot megóvására. Valódi jövőképpel, vagy annak kezdeményével csak a dán, a francia és a holland stratégia esetében találkozhatunk.

A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák tartalmának elemzéséhez saját szempontrendszerrel dolgoztam ki, mellyel az EU tagországokban elfogadott dokumentumokat vizsgálom. A szempontrendszer összeállításánál azt tekintetem célomnak, hogy a fenntarthatósági stratégiák mezőgazdaságra és vidékfejlesztésre vonatkozó célkitűzéseit elemezve bemutassam, hogy megjelennek-e a fenntarthatóság követelményeinek való megfelelést elősegítő elképzelések és lépések. Az elemzés célja a „jó stratégiai kritériumok”, jellemzők összeállítása, mely felhasználható a magyar nffs továbbfejlesztése során. A szempontrendszerben az alábbi kérdésekre keresem a választ:

- Megjelenik-e az állomány ill. vagyonszemlélet a természeti erőforrások kapcsán a nffs-ákban?
- Megjelenik-e a termelési szokások fenntarthatóvá történő átalakításának igénye a nffs-ákban?
- Milyen lehetőségek jelennek meg a nffs-ákban a többfunkciós mezőgazdaság kialakítására?

Az első szempontot – a megközelítés újszerűsége és az elemzés kiforratlansága ellenére is – igen fontosnak és újszerűnek tartom. **A nffs-áknak fenntarthatóság elveit figyelembe véve újszerű, vagyonszemléletű megközelítést kellene alkalmaznia a talaj, az erdő, az állat- és növényállomány, a víz és a levegő tekintetében.** A nffs-ákban olyan fontos kérdéseknek kellene megjeleníteni, mint a következők:

- Mennyi mezőgazdasági területre van szükségünk? Mennyi terület foglalhatunk el a természettől?

- Milyen nagyságú növény- és állatállományra van szükségünk? Milyen mértékben változzon a vadon élő és a termesztett ill. tenyésztett növény- és állatállományunk biodiverzitása?
- Mekkora erdőborítottságra van szüksége az országunknak? Milyen mértékben kell növelnünk az erdőborítottságot?
- Milyen minőségű vízre van szükségünk? Mennyi vizet használhat fel a mezőgazdaság?
- Mennyi és milyen minőségű levegőre van szükségünk? A mezőgazdaság milyen mértékbe befolyásolhatja a levegő minőségét?

Az elemzés során azonban azt tapasztaltam, hogy a stratégiákban a vagyonszemléletszerű megközelítés csak ritka esetekben, a természeti erőforrások közül csak az állat- és növényállomány és az erdő védelmében megfogalmazott célkitűzések esetében jelenik meg, s ott sem a kívánatos hangsúllyal. A fenti kérdések megfogalmazását és részletes kifejtését a kutatás jelentős eredményének tekintem.

4. AZ ÉRTEKEZÉS FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSAI, ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEK

1. Értekezésem újszerű eredményének tartom az **Európai Unió és tagországai által kidolgozott nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák dokumentumainak teljes körű** (a 27 tagországra kiterjedő) átfogó, áttekintő **kritikai elemzését**, a problémás pontok és a hiányosságok feltárására irányuló vizsgálatot.
2. Dolgozatom egyik meghatározó eredményének tartom a **makroszintű stratégiaalkotás fogalmi kereteinek elemzését, ellentmondásainak vizsgálatát**, az elméleti háttér hiányosságainak feltárását, új, a fenntarthatóság elveihez alkalmazkodó keretének felvázolását.
3. Új eredménynek értékelem a **nemzeti szintű stratégia jellegzetességeinek és követelményeinek meghatározását a fenntartható fejlődési stratégiák kapcsán, valamint ezeknek a követelményeknek a nffs-ákban történő összehasonlító elemzését**.
4. Az Európai Unió Római Szerződésében megfogalmazott céljainak megvalósítására kialakított közös agrárpolitikát és annak reformjait egy megvalósított „implicit” stratégiának vélem. Újszerű megközelítésnek tartom **annak elemzését**, hogy ennek ellenére **miért szükséges és nem halasztható tovább egy deklarált, dokumentumszerű agrár- és vidékstratégia kidolgozása**. Állításom az Európai Unió mezőgazdasággal kapcsolatos stratégiai dokumentumainak vizsgálatával került alátámasztásra. Az agrár- és vidékstratégia fő jellegzetessége, hogy nem a rövid távú költségvetési politikához igazodna, hanem kijelölné a hosszú távú fejlesztési irányokat, a vidéki területek új funkcióit a fenntarthatóság elveinek megfelelően.
5. Új eredménynek tartom a **nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák értékelésére vonatkozó nemzetközi szakirodalomban megtalálható módszerek összehasonlító elemzését és fontosabb hiányosságaik feltárását**. Megállapítottam, hogy az értékelési eljárások és az útmutatók nem fordítanak kellő figyelmet a nffs-ák tartalmi kérdéseinek vizsgálatára, inkább a kidolgozás, integráció, megvalósítás és értékelés problémáira összpontosítanak.
6. Fontos újdonságnak tartom a **nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák tartalmi vizsgálatát a mezőgazdaságra és vidékfejlesztésre vonatkozó célkitűzések elemzése révén**. Bemutattam, hogy egyes stratégiákban megjelennek olyan célok, újszerű

megközelítések, amelyek az ökológiai korlátok figyelembevételével kísérik meg új gazdasági és társadalmi jövőkép felvázolását a fenntarthatóság helyes értelmezésének megfelelően, így alapot adhatnak egy új szemléletű agrárstratégia kimunkálásához.

7. A disszertációm eredeti és új eredményének tartom **a vagyonszemlélet bevezetésének felvetését a természeti erőforrások tekintetében, valamint ennek kérdéskörnek az uniós tagországok nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáira kiterjedő teljeskörű elemzését.**

A dolgozat befejezésével munkámat nem tekintem lezártnak. Az értekezés során kapott eredmények, az ezekhez kapcsolódóan felmerült kérdések, és a hazai és nemzetközi kapcsolatok a kutatásom további folytatására ösztönöznek.

6. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

Könyv, könyvrészlet, egyetemi jegyzet:

1. **Gáthy A.** (2007): *A stratégiaalkotás és a tervekészítés fogalmi dilemmái a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák kimunkálásában*, XXVIII. OTDK – Közgazdaságtudományi Szekció – Doktorandusz Konferencia – Kiemelt dolgozatok tanulmánykötete, Miskolc, 2007, 140 o., (107-118.o.) (ISBN 978 963 661 774 5)
2. **Gáthy A.** – Kuti I. – Szabó G. (2006): *Fenntartható fejlődési politikák és stratégiák az Európai Unióban*, In: *Fenntartható fejlődés Magyarországon – Jövőképek és forgatókönyvek*, (Szerk.: Bulla M. – Tamás P.) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006, 511 o. (165-194. o.) (ISBN 963 9609 38 2)
3. **Gáthy A.** (2005): *Agrárpolitikai célkitűzések az Európai Unió tagországainak nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban*, XXVII. OTDK Közgazdaságtudományi Doktorandusz Szekció, Tanulmánykötet, Sopron, 2005. április 28., Akadémiai Kiadó, Budapest, (Szerk.: Kormányos J.), 244-257. o. (ISBN 963 9364 63 0)
4. **Gáthy A.** (2005): *A termelői magatartás és a kínálat meghatározása*, In: *Mikroökonómia feladatgyűjtemény – alapszint* (Szerk.: Szolnoki Győzőné), DE ATC, Debrecen, 2005, 127 o. (50-79. o.)

Lektorált tudományos közlemények:

4. **Gáthy A.** – Kuti I. (2007): *The complexities of European strategy design — the case of agriculture*, Studies in Agricultural Economics, AKI, Budapest, 2007 (in press)
5. **Gáthy A.** (2005): *A fenntartható mezőgazdaságra vonatkozó koncepciók – a nemzeti fenntartható fejlődési stratégia*, Agrártudományi Közlemények (20.) Acta Agraria Debreceniensis 2005. Különszám, 42-52. o. (ISSN 1587 12 82)
6. **Gáthy A.** (2004): *Az agrár-környezetvédelmi problémák a kibővült Európai Unió tagországainak nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban*, Agrártudományi Közlemények 16., Acta Agraria Debreceniensis (Különszám) 2005, 346-353. o.
7. **Gáthy A.** (2003): *Egyetemisták ismeretszintje a fenntartható fejlődés nemzeti stratégiáiról*, Agrártudományi Közlemények (13.) Acta Agraria Debreceniensis, 2004. 13. szám, 232-241. o.

Lektorált, külföldön idegen nyelven megjelent előadás:

8. **Gáthy, A.** (2006): *Towards a national sustainable development strategy for Hungary*, „AGRARIAN PERSPECTIVES XV.” Collection of Papers of International Scientific Conference, Prague, 20-21 September, 2006, pp. 978-983. (ISBN 80-213-1531-8)
9. **Gáthy, A.** – Kuti I. (2006): *Are the different agricultural strategies in harmony with the sustainable development strategy of the European Union? — Lessons applicable to Hungary*, EASY-ECO Saarbrücken Conference, 11-14 October 2006, CD-publication, 12 p.
10. **Gáthy, A.** (2005): *Rural development aspects of NSSDs as regards multifunctional agriculture*, XL. Croatian Symposium on Agriculture with International Participation, Opatija, 2005. 67-68 pp. ISBN: 953 6331 31 4
11. **Gáthy, A.** – Kuti, I. (2004): *Agri-environmental issues in the national sustainable development strategy of the Member States of the enlarged EU*, „Agrarian Prospects XIII (Sustainable development of the agrarian sector – challenges and risks)” Collection of papers of International Scientific Conference, Prague, Sept. 22-23, 2004, pp. 853-858., + CD version (6 p.)

Lektorált magyar nyelven megjelent előadás, idegen nyelvű összefoglalóval:

12. **Gáthy A.** (2007): *A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák tartalmi elemzése*, AVA 3 — „Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika” Nemzetközi Konferencia, Debreceni Egyetem AVK, Debrecen, 2007. március 20-21., 12 p. CD-kiadvány

13. **Gáthy A.** – Karcagi A. – Kuti I. (2006): *Az alternatív energiaforrásokra vonatkozó célkitűzések és jelzőszámok az EU tagországok nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban*, „Az alternatív energiaforrások hasznosításának gazdasági kérdései” nemzetközi tudományos konferencia, Sopron, 2006. november 8-9. Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar (ISBN 978 963 9364 82 0)
14. **Gáthy A.** (2006): *Fenntarthatóság kontra versenyképesség a magyar mezőgazdaságban*, „A magyar gazdaság versenyképessége” c. BME Műszaki Menedzsment Gazdálkodás-és Szerveztudományi Doktori Iskolájának „A magyar gazdaság versenyképessége” c. Országos PhD Konferenciája, Tanulmánykötet, Budapest, 198-208. o., (268 o.), (ISBN 963 420 859 2)
15. **Gáthy A.** (2006): *A fenntartható vidékfejlesztés az Európai Unió 2007-2013-as időszakára vonatkozó költségvetésének tükrében*, „Tudás és versenyképesség Pannon szemmel” c. Pannon Gazdaságtudományok Konferencia, I. Tanulmánykötet, Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, 11-16. o., (309 o.) (ISBN 963 9696 02 1)
16. Vargáné Csobán K. – **Gáthy A.** (2005): *A turizmus kérdései az Európai Unió tagországainak nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban*, AVA 2 — „Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika” Nemzetközi Konferencia, Debreceni Egyetem AVK, Debrecen, 2005. április 7-8., 12 p. CD-kiadvány
17. **Gáthy A.** (2005): *Az osztrák és a cseh nemzeti fenntartható fejlődési stratégia összehasonlító elemzése*, „Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés” Nemzetközi Konferencia, Évkönyv 2004-2005, II. kötet, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara, 2005, 96-105. o.
18. **Gáthy A.** – Kuti I. (2004): *Az agrár-környezetvédelmi problémák megjelenése a csatlakozó országok nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban*, „Within the European Union”, International Conference, Nyugat-Magyarországi Egyetem mezőgazdaság- és Élelmiszer-tudományi Kar, Mosonmagyaróvár, 2004. május 6-7., 8 p. CD-kiadvány
19. **Gáthy A.** – Kuti I. (2004): *Agrár-környezetvédelmi problémák az Európai Unió tagországok nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban*, IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös, 2004. 6 p. CD-kiadvány
20. **Gáthy A.** – Kuti I. (2003): *Az egészséges társadalom mint a fenntartható fejlődési stratégiák egyik fontos jövőkép-eleme*, „A XXI. Századi technika társadalmi hatásai” Az MTA IX. Osztály Jövőkutató Bizottság III. Nemzetközi Konferenciája, Miskolc, 2003. október 2-3., 67-76. o. (ISBN 963 661 606 X)

Lektorált magyar nyelven megjelent előadás:

22. **Gáthy A.** (2006): *A fenntartható vidékfejlesztés megvalósítási lehetőségei*, „Az Egyetem Kapcsolata a Vidékfejlesztési Szakemberekkel” c. nyitókonferencia, Határmenti Vidékfejlesztési Tanácsadó Központ, DE ATC, 2006. március 30. Vidéki Reneszánsz Projekt, 33-41. o.
23. **Gáthy A.** (2005): *Az Európai Unió fenntartható fejlődési stratégiájának felülvizsgálata*, „Tavaszi Szél 2005” – a Doktoranduszok Országos Szövetségének Konferenciája, Debrecen, 2005. május 5-8., Konferencia-kiadvány, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2005, 108-111. o.
24. **Gáthy A.** – Kuti I. (2004): *A biotermékekkel kapcsolatos célkitűzések a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiákban*, „A belépés kapujában” – Innováció, a tudomány és a gyakorlat egysége az ezredforduló agráriumban, DE ATC MTK – SZIE MKK, Debrecen, 2004. április 16. (Összefoglalók) pp. 142-144.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Disszertációm elsősorban *szüleimnek és testvéremnek* ajánlom, akik mindig biztattak és minden feltételt megteremtettek számomra, hogy a dolgozat elkészülhessen. Az a családi háttér, amit biztosítottak számomra biztonságot és támogatást nyújtott, hogy legyen erőm teljesíteni a vállalt kötelezettségeket. Kiemelt hálával tartozom édesanyámnak és édesapámnak, akik életútjuk során bizonyított kitartásukkal, önfeláldozásukkal és családcentrikus gondolkodásmódjukkal mindig is példaként állnak előttem. Az ő lelkületük szerves részét képezik értekezésemnek.

Külön köszönettel tartozom témavezetőmnek, *Dr. Kuti István* egyetemi docens úrnak, aki saját munkájában végzett példamutatással, tanácsaival a kezdetektől a dolgozatom megszületéséig, időt és energiát nem sajnálva, minden segítséget megadott munkámhoz. Az általa képviselt tájékozottság és tudásvágy útmutatásként szolgál és jelentősen formálta gondolkodásmódomat.

Hálával tartozom *Dr. Szabó Gábor* professzor úrnak, tanszékvezető egyetemi tanárnak folyamatos támogatásáért, tanácsaiért, iránymutatásáért. Köszönöm a lehetőséget, hogy a professzor úr által irányított OTKA 046704 sz. pályázat támogatásával rész vehettem számos hazai és külföldi konferencián.

Köszönöm munkahelyi vitám opponenseinek *Dr. Kerekesné Kobjakov Zsuzsa* főiskolai tanár és *Dr. Szolnoki Győzőné* t. egyetemi docens úrhölgyeknek az építő jellegű kritikát és javaslatokat, mellyel nagyban hozzájárultak az értekezésem végleges változatának elkészüléséhez.

Nagyban segítette értekezésem elkészítését az a tanszéki összefogás, melynek során kollégáimtól támogatást és javaslatokat kaptam munkámhoz. Minden munkatársamnak köszönettel tartozom. Külön szeretném kiemelni *Rácz Andrea* tanszéki adminisztrátor odaadó és sokoldalú segítségét.

Köszönetemet fejezem ki mindazon személyeknek, akikkel munkám során találkoztam, és akik észrevételeikkel segítették dolgozatom elkészülését.

Végezetül *vőlegényemnek* tartozom köszönettel, hogy elfogadta és támogatta, hogy ez a dolgozat megszülessen.

JEGYZETEK

This image shows a full page of white paper with horizontal dashed lines, typical of primary school handwriting practice paper. The lines are evenly spaced and run across the entire width of the page. There are no margins, text, or other markings present.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....